

YENİÇERİ VE KAPIKULU SÜVARİLERİNİN İSYANLARINA İLİŞKİN BİR ANALİZ

Seyfettin Aslan

Öz

İsyanlar, Topkapı Sarayı ve çevresini oluşturan çok dar bir bölgede gerçekleşmekteydi. İsyanlar yönetim eliti içindeki çatışmaların bir sonucudur. İsyanlarda ulemanın desteğine meşruiyet açısından ihtiyaç duyulmaktadır. Yeniçeri isyanlarının Kapıkulu süvarilerinin isyanlarına göre isyancılar açısından daha başarılı olduğu söylenebilir. İsyanlar hükümetlerin değişmesi için gerekli kabul ediliyordu. İsyanlarda hedef, zamanlama, örgütlenme ve sebepler isyanın başarısını belirliyordu.

Anahtar Sözcükler

İsyan, Meşruiyet, Darbe.

An Analysis About the Revolts of Janissary and Kapıkulu Süvaris

Abstract:

Revolts, were realized in very restricted area of Topkapı Palace and its narrow district. Basically it can be said that they were results of conflict emerged among ruling elite group. In order to find a legitimate base for the revolts, the Ulama Support was essential. Revolts of Janissaries were very effective compared with those of Kapıkulu Süvaris. For some elit groups, revolts were unavoidable to shift the direction of administrative power.. Success in revolts was strictly bound with their target, timing, organizational structure and especially their reasons.

Keyword

Revolt, Legitimation, Coup d'etat.

Giriş

Hükümetin icraatını benimsemeyen ve bu yüzden çıkarları zarara uğrayan bazı kesimler, kendi aleyhlerindeki icraatın durdurulmasını sağlamak için hoşnutsuzluklarını 'isyan' yolu ile dile getirebilirler. Eğer isyan başarı kazanabilecek yola girer ve padişahı hal etmek gerekmez ise, kendilerine göre 'padişahı bu kötü yollara' sürükleyen kimselerin katlini isteyebilirler. Bu isteklerini kendilerine taraftar ulema aracılığıyla şer'i fetvalara da dayandırırılar. Ancak padişah, bu katl isteklerini genellikle kabul etmeyeceğinden, arkasından o da hal edilir ve bu arada isyancılar-haklı veya haksız-ellerindeki fetvalara dayanarak istedikleri kimseleri öldürebilirler. Meselâ Genç Osman olayında bu tip denemeler görülmüştür. İsyancılar Esad Efendi'den "Padişahı cihanbanı azdurup Beytülmal-i müslimini telef itdürüp bunca fitne ve fetarete sebep olan kişilere şer'an..." katl lazım geldiğini belirten bir fetva almışlar; fakat II. Osman bu fetvayı yırtınca kendisi daha başka sebeplerin de etkisi ile hal edilmiş ve bu fetvaya dayanarak isyancılar istedikleri şahısları öldürmüşlerdir (Mumcu, 1985: 99-100).

Akdağ, Buçuktepe isyanıyla birlikte başkentte yaşanan iktidar mücadelesinin niteliğinin değiştiğini ve artık padişah, vezirler ve yeniçeriler arasındaki bu mücadelelerde halkın pasif bir durumda kaldığını ve ne olup bittiğini anlamadan, taraf tutmadan olup bitenleri "hikmet-i hükümet" diye normal karşılar hale geldiğini (Akdağ, C:2, 1999: 21-22.) ifade etmektedir.

İstanbul'da merkezi yönetimle beledi yönetim iç içe geçmiş durumdaydı, mesela vezir-i azam hem hükümetin hem de İstanbul yönetiminin başıydı. İktidarların karışması ve vezir-i azamla başlıca vezirlerin İstanbul halkının doğrudan yöneticileri olmalarından dolayı siyasal ve ekonomik içerikli ayaklanmalarda bu yüksek yöneticiler doğrudan hedef olarak alınmaktaydı (Mantran, C:1, 1990: 118-119). Halkın da katıldığı yeniçeri ve sipahi isyanlarında genellikle vezir-i azam, şeyhülislam ve defterdar hedef

olarak seçilmekteydi. Vezir-i azam hem devletin hem de İstanbul'un en yüksek yöneticisi olduğu için, şeyhülislam bu hükümete fetvalarıyla destek verdiği ve defterdar da (ekonomik içerikli isyanlarda) mali örgütlenmenin başında olduğu için isyancıların hedefi olmakta ve şeyhülislam hariç diğerleri çoğunlukla azledilmekte veya idam edilmekteydiler.

İsyanların mekanizmasını ayrıntısıyla incelemeye geçmeden önce Şerif Mardin'in isyanların oluşumu hakkındaki şemasını aktarmakta fayda vardır. *İsyanın ilk evresini, sultan ve memurların kötülüklerinin konuşulduğu dedikodu faslı oluşturur. Aynı devrede, söz konusu kampanya camilerde verilen vaazlarda sosyal çöküntünün genel durumu iğnelemeler yoluyla şiddetlendirilir. Uyarılar, bazen oldukça doğrudan bir durum kazanabiliyordu. 1730 Patrona İsyanına tekaddüm eden yıl içinde sarayın duvarları iki gün boyunca-failleri tutuklanmaksızın-taş yağmuruna tutulmuştu. İsyanın üçüncü evresini, silahlı kuvvetlerin işbirliğine çekilmeleri oluştururdu. Bu noktada, yeniçeriler devreye girerdi. İsyanın taraftarlarını çoğaltmanın alışlagelmiş bir yolu, çarşı pazarı kışkırtmaktı. Bu kışkırtmanın, yeniçeriler veya ulema tarafından yürürlüğe konması mümkündü. Çoğu kez, ilmiye talebeleri de onlara katılırdı. Bütün bu evrelerde, isyanlar adına ileri sürülmüş gerekçeler vardı ve bu gerekçeler, yönetici sınıfın kendi sözlerini tutmama kusurunu işlemesine dayanak oluşturan iddialar olarak özetlenebilir (Mardin, 1995: 114-115).*

1. İsyanların Planlandığı Mekanlar

Herhangi bir sebepten dolayı isyana karar vermiş olan kişiler isyanı planlamak için kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri ve taraftar desteği kazanabilecekleri mekanlar seçerler. Yeniçeriler genellikle Et Meydanı'ndaki kışlalara yakın olan Orta Camii'ni tercih ederken sipahilerin toplantı yerleri ise şehrin çeşitli semtlerinde bulunan ve bekarların, işsiz güçsüzlerin barınağı olan hanlar olmaktadır. Ulemanın isyan konusunda karar aldıkları yerler camilerdi ve bu da genellikle medreselerle bir arada bulunan Fatih Camii'ydi. 16. yüzyıldan sonra yeniçerilerin toplumsal bağlarının artmasıyla birlikte isyan propagandası ve planlamasının yapıldığı yerler de değişti. Halkın topluca bulunduğu yerler olması hasebiyle kahvehaneler ve nispeten meyhaneler en uygun isyan mekanları haline geldiler.

Osmanlı topraklarında ilk olarak 16. yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlayan kahvehaneler isyanların planlanması için ideal yerler olmuştur. Nitekim Berkes, kahvehanelerin, (Kahvenin İstanbul'a ilk defa 1555 yılında Halebli Hakem ile Şamlı Şems tarafından getirilmiş olduğu söylenir. Ayrıntılar için bkz. Danişmend, C:2, 1971: 299) Osmanlı ülkelerinde, özellikle İstanbul'da, cami ve mescidin yerini alan ilk siyasi dedikodu, hatta komplo yuvaları olduğunu, daha kötüsü, kahvehaneler ve meyhanelerin reyanın uğrağı, eğlenme ya da dinlenme yeri olmaktan çok, hükümet için korkunç bir gücün, Yeniçerilerin ve Bektaşilerin, ayaklanma karargahları haline gelmiş olduklarını anlatır. Avrupa'da bile hükümetleri korkutan kahvehaneler korkmakta Osmanlı devletinin daha haklı endişeleri vardı. Osmanlı devletinin tebaasının, yani reyanın camiden, mescitten, kiliseden başka gidecek, toplanacak yeri yoktu. Buralarda da sadece vaizleri dinlerlerdi. Askerler ya kışlalarda ya da tumar bölgelerinde, kalelerde yaşarlardı, çalışarlardı. Halkın toplanıp konuşabileceği hemen hemen hiçbir düşünce merkezi ve aracı yoktu. Böyle bir reayayı, çobana benzetilen bir padişah kendi adamlarıyla kolay güdebilirdi (Berkes, 1978: 44). Çamuroğlu, sözü edilen kahvehanelerin bazılarının Bektaşî babaları tarafından adeta tekke olarak kullanıldığı ve bu gibi mekanların yeniçerilerin çok sık olarak uğradıkları yerlerin

başında geldiğini belirtmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Çamuroğlu, Son Yeniçeri, 2001).

Özellikle Galata, Kasımpaşa, Kumkapı ve Samatya'da yoğunlaşan ve Müslümanların da uğrak yeri olan meyhaneler ayaktakımının toplandıkları yerlerin başında gelmektedir. (Bu arada yazar, İstanbul'a çeşitli nedenlerle gelen halk yığınlarını şöyle tasvir etmektedir. “*iflas etmiş küçük köylüler, çalıştıkları toprakları bırakmış tarım işçileri, eyaletleri sarsan karışıklıklardan kurtulmak isteyen taşralılar, başkente hayatlarını iyi veya kötü yoldan kazanma fırsatını yakalamak için gelen çeşitli uluslardan insanlar ...*”) 17. yüzyıl boyunca artan kıtlık veya mali güçlük anlarında, asker kalabalığını artırmaya her zaman hazır bir halka, hatta gayri memnun zanaatkarlara karşı, hükümetin aynı şekilde karşılık verme konusunda pek fazla bir olanağı yoktur. Mantran, C:1, 1990: 101). Bu tip yerlerde toplananlar, askerlerin herhangi bir nedenden ötürü başlattıkları isyanların içine kolayca çekilebilecek bir durumdadırlar. Ortaylı, geleneksel toplumlarda da kamuoyunun oluştuğu yerlerin mevcut olduğunu söyleyerek kahvehaneleri, hamamları ve tekkeleri bunlara örnek olarak vermekte ve IV. Murad'ın kahvehaneleri ve meyhaneleri kapatmasının tütün ve içki düşmanlığından değil, devlet sohbeti denen ve buralarda bolca yapılan siyasal dedikoduyu önlemek için olduğunu (Ortaylı, 1983: 174; Danişmend, C:3, 1972: 356-357) ifade etmektedir. Nitekim kahvehanelerin bu özelliğini kavramış olan IV. Murad burada şeriat'a aykırı olarak tütün içildiği gerekçesiyle bu gibi yerleri kapatma yoluna gitmiş ve böylece devlet aleyhinde komploların üretildiği merkezleri bertaraf etme yoluna gitmiştir. Devletin bir başka önlemi de, IV. Murad devrinde olduğu gibi, yeniçerileri hükümete karşı komploların üretildiği kahvehanelerden uzak tutmak için orduyu devamlı cephede tutmasıdır.

İsyancılar, isyan tertip etmek için belli bir yerde birçok kez biraraya gelirler. Nitekim Hammer, genellikle yeniçerilerin isyan için toplandıkları ve plan yaptıkları yerin kendi kışalarına çok yakın olan Etmeydanı'ndaki Orta Camii olduğunu (Hammer, C:4, Tarihsiz: 578) söylemektedir. Ocak ağalarının Sultan İbrahim'i hal' etmek için toplantı yaptıkları mekan Orta Camii'ydi. Nitekim aynı isyanda ulema da Fatih Camii'nde toplanmıştı (Mustafa Naima Efendi, C:4, 1969: 1833).

1648'deki isyanda Sipahiler Sultanahmed Camii çevresini yani Atmeydanı'nı mesken tutmuşlardı (Mustafa Naima Efendi, C:4, 1969: 1891). İbşir Paşa'ya karşı girişilen isyanda sipahiler Atmeydanı'nda toplanmışlardı (Mustafa Naima Efendi, C:6, 1969: 2577). Aynı isyanda Yeniçeriler isyana Etmeydanı'ndan başlayıp ve daha sonra sipahilerle birleşmek için Atmeydanı'na girmişlerdi. Naima, Etmeydanı'nı şöyle tarif etmektedir: “İstanbul'da, Aksaray semtinde bulunan bir meydan. Yeniçerilerin (Yeni Odalar) denilen bir kısım kışalaları burada bulunurdu. Yeniçeriler isyan çıkardıkları zamanlar bu meydanda toplanarak kazan kaldırırlardı. (Mustafa Naima Efendi, C:6, 1969: 2582).

IV. Mehmed'in hal'ini görüşmek üzere Kaymakam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın çağrısı üzerine bütün bilginler ve devlet ileri gelenleri Ayasofya Camii'nde toplanmışlardı (Mustafa Nuri Paşa, C:1-2, 1992: 288).

Patrona Halil isyanında isyan mahalli olarak Yeniçeri kışalaları ortasındaki Et Meydanı seçilmişti (Mustafa Nuri Paşa, C:3-4, 1992: 39).

İsyan mekanlarının Saray ve çevresini oluşturan çok dar bir bölgede kümelenmiş olması isyanların niteliğini de gözler önüne sermektedir. Üç kıtaya yayılmış bir imparatorlukta iktidar mücadelesinin 3-4 kilometrekarelik bir alana

münhasır kalması iktidar mücadelesinin küçük bir yönetici zümre arasında geçtiğini ve halkın bu mücadeledeki rolünün mücadeleye girişenlerin taraftarını ve kalabalığını artırmaktan ibaret olduğu söylenebilir.

2. İsyanların Planlaması

İsyanların spontane gelişmesi nadir durumlarda vukua gelir. Eğer mevcut durum asilerin işini oldukça kolaylaştırıyorsa plan yapmanın anlamı yoktur. Mesela IV. Mehmed'in hal'i vakasında cephede bulunan askerlere sadrazam çok fazla eziyet edince isyan aniden patlak vermiştir. Öte yandan genel olarak yeniçeri ve sipahi isyanlarına bakıldığında plan yapıldığını söylemek mümkündür. İsyanı tertip edenler, amaçlarına ulaşmak ve başarılı olmak için isyanı yürütecek kişileri özenle seçerler, isyancılar, isyana ne zaman başlayacaklarını, kimlerle ittifak kuracaklarını, sayılarını nasıl artıracaklarını ve istekleri konusunda bir birliklik sağlamak için hayatları mevzu bahis olduğundan ayrıntılı bir plan yapmak durumundadırlar. Plan yapmanın mahzurları olduğu gibi plan yapmamak da büsbütün tehlikeli bir iştir. Mesela Sultan İbrahim'in hal'i vakasında hükümetin ocak ağalarına suikast planı ortaya çıktığından ağalar Sultan İbrahim'in hal'ine sebep olan isyanı gerçekleştirmişlerdir.

II. Selim'in tahta çıkışı sırasında Padişahın cülus ve sefer bahşişi konusunda geleneklere göre davranmaması sonucu askerlerin isyana hazırlandığına Selaniki Mustafa Efendi şahid olmuş, İstanbul'a dönüş yolunda askerlerin Literuz adlı bir köyde büyük bir toplantı yaptıklarını, bu toplantıda isyan için plan yaptıklarını ve bu durumun üst makamlara iletilmesine rağmen hiçbir önlem alınmadığını (Selaniki Mustafa Efendi, C:1, 1989: 54) belirtir.

III. Selim'in hal'i vak'asında, yamaklar Nizam-ı Cedid elbisesini giymeyi reddedip isyana başlayınca yeniçeri ocağından yamaklara ayaklanma şeklini göstermek için gizlice karakullukçular gönderilmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, C:4, 1993: 2072-2073; Öztuna, C:1, 1998: 474).

Ayrıca Alemdar vak'asında da olduğu gibi, isyancıların kamuoyu oluşması için ortamı hazırladıkları ve ortam isyan için elverişli bir hale geldiğinde ise gizli toplantılarını (Meşveret-i Hafıyye) sıklaştırdıkları (Ahmed Cevdet Paşa, C:5, 1993: 2250) söylenebilir.

İsyancıların ayrıntılı plan yaptıkları, Alemdar vak'asında somut olarak görülmektedir. Buna göre: İsyancılar, önce halkı ayaklandırmak, kulaklarını gürültüye alıştırmak, Bab-ı Aliye çıkarken askeri hareketi işitenleri yanıltmak için kendilerini yangın söndürücü gibi göstermek ve şayet Sadrazam kapıya çıkacak olursa kurşunla vurup öldürmek niyetinde idiler. Fakat bu plan başarılı olmayınca başka bir tedbire başvurdular. Öte yandan kendilerinden olanı olmayanlardan ayırabilmek üzere önceden bir parola (Sabahtır) kararlaştırmışlardı (Ahmed Cevdet Paşa, C:5, 1993: 2253).

3. İsyan Önderlerinin Menşei

Öztuna, II. Osman'ın hal'iyle sonuçlanan vak'ada ihtilalin arkasında bulunanlardan ikisinin, Sultan Mustafa'nın annesi Valide Sultan ile veliahd Şehzade Murad'ın annesi Kösem Mahpeyker Haseki olduğunu ve bunların bir çok saray adamını elde etmiş olduklarını (Öztuna, C:1, 1998: 329-330) ifade etmektedir.

IV. Murad dönemindeki isyanı yönlendirenler, Saka Mehmed, Cin Ali, Salih Efendi, Çalık Derviş, Mahmut Ağaoglu ve Yemişçi Mustafa'ydı. Recep Paşa'nın emirleri dahilinde hareket ettikleri iddia edilen bu kişiler köken itibariyle kapıkulu süvarisi yani sipahi veya yeniçeriydiler (Mustafa Naima Efendi, C:3, 1967: 1156). Aslında bu ve benzeri isyanları gerçekleştirenler yönetim elitinin askeri kanadından gelmekteydiler. Nitekim İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşen taht değişikliklerinde

veya hükümet darbelerinde Anadolu halkının müdahalesi olmadığı söylenebilir. Halk sadece gerçekleşen isyanda figüran rolü oynamaktan başka bir işe yaramıyordu. Yönetim elitindeki grupların iktidar mücadelelerinden kaynaklanan bu isyanlarda halkın sorunları dile getirilmemekte, sorunların dile getirildiği durumlarda da bu tamamen isyana meşruiyet kazandırmak amacıyla yapılmaktaydı.

1648'deki sipahi isyanında Naima, isyan liderleri olarak, Hüseyin Kethüda, Kara Kethüda, Bıyıklı Mahmud, Talaklı Ali, Oruç Ağa, Kara Abdullah, Ruznameci biraderi, Pandor Ali efendi, Deli Birader Ahmed Ağa, Oruç Bey ve Bengi Mehmed'i göstermektedir (Mustafa Naima Efendi, C:4, 1969: 1893). Bu isyanda da önderlerinin kökenlerine bakıldığında sipahi oldukları görülmektedir.

İbşir Paşa'ya karşı girilen isyanda, Kara Murad Paşa isyanı kolayca yönlendirmek için sipahilerden Kürd Mehmed, Deli Birader, Ak Ali, Mimar Mustafası ve Gümrük emini Salih efendi gibilerini kendine elebaşı olarak seçmiş ayrıca Sarayla, Ulemayla ve Yeniçeri ocağının büyükleriyle de temasa geçmişti (Mustafa Naima Efendi, C:6, 1969: 2574-2576).

Çınar Vak'asında asilere önderlik edenler, sipahilerden Hasan Ağa, Şamlı Mehmed, Karakaş Mehmed, Kara Osman, Yamak Ali'ydi (Mustafa Naima Efendi, C:6, 1969: 2662).

Ahmed Refik aslında Patrona Halil isyanına önyak olanların çarşı tellalı Arnavud Patrona Halil, Manav Muslu ve Kahveci Ali olduğunu fakat III. Ahmed'i düşürmeye halk kütlesini alttan alta iki kişinin idare ettiğini, bunların Ayasofya Vaizi İspiri-zade ile İstanbul kadısı Arnavud Zülali Hasan Efendi olduğunu söylemektedir (Altınay, 1973: 118). Şem'dani-zade de isyanı asıl örgütleyen hükümet aleyhinde konuştuğu için sürgün edilen Zülali Hasan Efendi olduğunu söylemektedir (Şem'dani-zade, C:1, 1976: 6).

Kapıkulu ocağının gerçekleştirdiği belli başlı isyanlar incelendiğinde bunların hemen hemen yarısının yeniçerilerin önderliğinde diğer yarısının sipahilerin önderliğinde gerçekleştiği görülür. Söz konusu isyanların çoğunda yeniçerilerle sipahilerin birlikteliği söz konusuydu fakat bazı isyanlarda yeniçeriler ön planda olduğu halde bazılarında sipahiler liderlik konumundaydı. Öte yandan bazı isyanları da sadece yeniçeri veya sipahiler idare etmişlerdi. Zikredilen tüm bu isyanlarda ulema fetvalarıyla isyanın başarıya ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. İsyanlarda bir takım devlet adamlarının da rolü olmuştur. Böylelikle isyan edenlerin menşesine bakıldığında ulema hariç bütün asilerin kapıkulu olduğu görülür. Yönetici sınıf içindeki iktidar mücadelesini yansıtan bu ayaklanmaların, 17. yüzyılın başından itibaren yeniçerilerin toplumla bütünleşmeye başlamalarıyla birlikte toplumsal bir içerik kazandığını söylemek mümkündür.

İsyan yönetim eliti içinde planlanmakta, isyan önderleri de bu zümre arasından özellikle kalabalıkları çoşturup yönlendirebilecek karizmatik kişilerden seçilmekteydi. İsyana önderleri genellikle isyanı tertipleyen ve isyan başarıyla sonuçlanınca ortaya çıkan idari kadronun üst katmanlarından kişilerin taşeronu durumundaydılar. İsyana başarıyla sonuçlandığında isyan önderlerine fazla önemli olmayan devlet kademeleri verilerek ödüllendirilmekte fakat asiler bu makamlarda da fazla kalamadan bir şekilde ortadan kaldırılmaktaydı.

4. İsyanlarda Meşruiyet Sorunu

İsyanlarda bazen esas amaç gizlenmekte asiler, kamuoyunu yanlarına çekebilmek için başka bir bahaneye sarılmaktaydılar. Uzunçarşılı, Sultan İbrahim'in hal'inde böyle bir durumun yaşandığını söylemektedir: “*Sultan İbrahim'in hal'i görünüşte devlet adamlarından, ulemadan ve ocak ağalarından samur kürk ve kese istenmesi ve ocak ağalarının bunu vermeyi reddetmesi ve yeniçerileri kıskartması sonucu meydana gelmiş gibi görünmektedir. Aslında vak'a ocak ağalarının çok güçlenmesi ve bu yüzden padişahın bunları ortadan kaldırmak istemesinden dolayı gerçekleşmiştir*” (Uzunçarşılı, C:3, 1.Kısım, 1995: 234-236). Sultan İbrahim çok güçlenen ve devlette oligarşik bir yönetim kurmuş olan ocak ağalarının hakimiyetlerine son vermek için bunları ortadan kaldırmak istemiş fakat bu daha önce haber alınınca karşı darbeye tahtından olmuştur.

Yine IV. Mehmed döneminde meydana gelen Çınar Vak'asını Uzunçarşılı şöyle yorumlamaktadır: “*Sipahilerin vezir ve defterdarların elinde iş yoktur denilmesi, ve şürekay-i saltanat diye saray ağalarına mahsus bir defter tertip edilmesi ve askerinin isyana tahrik olunmasında kimlerin amil oldukları sarih olarak bilinmiyor; fakat o sırada hazine kethüdası ve sırkatibi olan Maanzade Hüseyin Bey'in, saray dışındaki sadık ahbablarından aldığı haberde isyanın zahiri sebebinin ulufenin züüf akçeyle ödenmesi olduğu ve hakikatte ise devlet tarafından mağdur olanların bu isyanı hazırladıklarını beyan ediyor. Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi ise muharriklerin başında Zurnazen Mustafa Paşa'nın bulunduğunu*” yazmaktadır. Naima tarihi de isyanı tahrik edenlerin reisinin Zurnazen olduğunu (Uzunçarşılı, C:3, 1.Kısım, 1995: 291) kaydediyor. Bu isyanda da zahiri sebep ile gerçek sebebin aynı olmadığı görülmektedir. Bir devlet adamının mevki elde etmek için askerleri doğrudan tahrik etmesi mümkün olmadığı için gerçek amacını gizleyip askerleri peşinden sürükleyebilmesi için onların çıkarına ters düşen bir devlet uygulamasını öne sürmesi, hedefine daha çabuk ve tehlikesiz bir şekilde ulaşmasına yardımcı olmaktadır.

Sultan İbrahim'in hal vak'asında, Ocak ağaları veziri aradan kaldırıp yarar birini vezir etmeye karar verdikten sonra ilk iş olarak ulemayla bağlantı kurup onların desteklerini almaya çalışmıştır (Naima Mustafa Efendi, C:4, 1969: 1833).

1648'deki sipahi isyanında, sipahi önderleri, yeniçerilerin kesinlikle tarafsız kalacağını düşünüyorlardı fakat bunun gerçekleşmediğini görünce eftar-ı umumiye'yi kendi yanlarına çekmek için ulemadan bir kısmını davet etme yoluna gittiler ancak bu girişimleri de akim kaldı (Hammer, C:5, Tarihsiz: 449; Mustafa Naima Efendi, C:4, 1969: 1893.) böylelikle ulemayı yanlarına alamadıkları için isyan başarısızlıkla sonuçlandı.

Köprülü kendisine karşı girişilen isyanda, ilk iş olarak isyandan bir gün önce Şeyhülislam Bali Efendi'den bir hüsn-i hal vesikası almış, Şeyhülislam bunun sebebinin sorunca, Köprülü: “*Bundan amacın dostluğunuzun tecrübesi ve muhaliflerimin sizi de kendilerine celbedip etmediklerini anlamak*” (Mustafa Naima Efendi, C:6, 1069: 2742-2743; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: 3, 1. Kısım, 1995: 368-369; Hammer C:6, Tarihsiz: 20) olduğunu ifade etmiştir ve böylece asilerin Şeyhülislamı kendi yanlarına çekmelerini engellemiştir.

Patrona Halil ayaklanması görünüşte (ekonomik ve kültürel) bir takım sebeplere dayansa da, ayaklanmayı örgütleyen İbrahim Paşa'nın karşıtlarıydı. Elebaşı Horpeşteli Arnavut Halil, levendlik, Rumeli'nde yeniçerilik yapmış hemşehrileri arasında “Patrona” lakabıyla ünlenmişti. Kendisini ayaklanma elebaşılığına itenlerin isteği uyarınca 1730 yılı Ağustos'unda kadrosunu oluşturdu. İlk isyan toplantısını da 25

Eylül günü, Mevlid alayı sırasında yaptı. Muslu Beşe'yi ve Emir Ali'yi yardımcı seçti. Ali Usta, Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu, Kutucu Hacı da kolbaşları oldular. Zorbalar 28 Eylül Perşembe günü üç koldan bayrak açıp şeriat için herkesi bayrak altına çağırdılar (Sakaoğlu, 1999: 363-364). “*Isteklerimiz şeriate uygundur! Muhammed ümmetinden olanlar dükkânını kapatsın ve bize katılsın!*” diyen Patrona Halil ve adamlarının sayısı onyediydi idi (Hammer, C:7, Tarihsiz: 369). İsyanı örgütleyenler başarılı olabilmek için, elebaşılığa karizmatik, hatip, kitleleri peşinden sürükleyebilecek, çevresi geniş ve gözü kara kişileri seçerler.

Ahmed Refik, Patrona Halil isyanını anlatırken isyancıların kendilerini nasıl meşru gösterdiklerini şöyle anlatmaktadır: “*Bâb-ı Hümayun, pek çok defalar, isyan ve eşkiyalık kafilelerinin hücumlarına, balta ve gürz vuruşlarına hedef olmuştur. Fakat içeride, padişahlar ve sadrazamlar, cellatlar vasıtasıyla boğdurulur veya hançerlerle parçalanırken; dışarıda, daima tekbir sadasının Bizans ufuklarına yükseldiği işitilirdi. Bütün taşkınlıkları, halkın cahil sınıfına karşı meşru göstermek ve bu suretle kuvvet kazanmak için; onların saflığından; dine bağlılığından istifade yolları unutulmazdı*” (Altınay, 1973: 117-118).

1648'deki isyanda sipahiler “*Aramızda ulemadan adam bulunmalıdır*” deyip meydan camii karşısında oturan Sun'i efendiyi zorla kaldırıp aralarına getirmeleri (Mustafa Naima Efendi, C:4, 1969: 1893) asilerin davalarının meşru olduğunu göstermek için ulemaya ne kadar ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Öte yandan asiler fetva için almak istedikleri cevaba göre soru sormaktadırlar. Mesela II. Osman'ın hal vak'asında asiler Müftiye şöyle bir soru sormuşlar: “*Sual; Padişah-ı cihanbanı azdurup Beyt-ül mal-i müslimini telef itdürüp buna fitne ve fetarete sebep olan kişilere şer'an ne lazım gelür? El-cevab-Katı lazım gelür.*” (Danışmend, C:3, 1972: 298) Bu şekilde sorulan bir soruya müftinin vereceği cevap belli olduğu için asiler, dini hassasiyeti olan kamuoyunu yanlarına çekebilmek için fetvaya gerek duymaktadırlar. Bu fetvayla asiler ulemayı yanlarına aldıkları gibi kamuoyunda da meşru olduklarını ispat etmiş olmaktadır. Nitekim Naima da, İbşir Paşa'yı devirmek için girişilen isyanda da asilerin hemen müftiyi yanlarına almaya çalıştıklarını (Mustafa Naima Efendi, C:6, 1969: 2580-2581) ifade etmektedir.

Bu gelişmelerin ışığı altında isyanlar hakkında genel geçer ilkeler öne sürülebilir: Bütün isyanlar için olmasa da birçok isyanda görünür sebeplerle asıl sebeplerin farklı olduğu görülmektedir. Aslında isyanlar, çoğu zaman yönetici elit zümre içindeki çeşitli grupların iktidar mücadelesinin bir tezahürü olduğu halde toplumda bu harekete bir meşruiyet sağlayabilmek için görünüşte toplumsal içerikli bir hava vermeye çalışılır. İktidardaki bir hükümet aleyhine gelişen isyanlarda isyanı yürütecek kişiler önceden belirlenir ve örgütlenir. Bunlar isyanın başarılı olması için en uygun anı kollarlar ve bazen Patrona Halil isyanında görüldüğü gibi daha önceden prova niteliğinde küçük bir denemeye de girişebilirler. Son olarak isyanın başarılı olması için halkın desteği önemli olduğundan genellikle halkın kutsal saydığı değerler ön plana çıkarılır (isteklerimiz şeriate uygundur denmesi) ve bunu meşru göstermek için ulemadan fetva alınır. İsyancılar fetva alırken genellikle öyle bir tarzda soru sorarlar ki fetva makamının istenen fetvayı vermemesi mümkün olmaz.

İsyanların çıkış sebepleri iktisadi, sosyal veya siyasi olduğu halde asiler bütün isyanlarda “*şer ile davamız vardır*” diyerek şeriatı bir meşruiyet aracı olarak kullanmak

zorunda kalmışlardır. Ulema da bu meşruiyet aracının temsilcisi olması bakımından her zaman saygı görmüş ve desteğine ihtiyaç duyulmuştur.

5. İsyanlarda Cephe ve İttifak Sorunu

Asilerin yaptıkları ilk işlerden biri hemen zindandaki tutukluları kurtarıp topluluklarını genişletmek ve böylece isyanın başarı ile sonuçlanma şansını artırmaktır (Uzunçarşılı, C:4, 1.Kısım, 1995: 25). Meselâ Ağalar saltanatı olarak adlandırılan dönemde söz konusu Ağaların hakimiyetine son vermek için Ulema Saray'a çağrılmış ve Sancak-ı Şerif çıkarılarak yeniçerilerin isyan ihtimaline karşın bütün müslümanlar sancak altına davet edilmişti. Ahalinin yanısıra sipahiler, cebeciler ile yeni odalardaki yeniçerilerden ayrılmış olan eski odalar yeniçerileri de Alem-i Şerif altına gelmişler (Hammer, C:5, Tarihsiz: 502-504; Naima Mustafa Efendi, C:5, 1969: 2155-2180; Danişmend, C:3, 1972: 417; Mustafa Nuri Paşa, C:1-2, 1992: 255; Mehmet Halife, 1999: 39-40; Solak-zade, C:2, 1989: 605-606; Evliya Çelebi, C:3-4, 1986: 225-226) ve böylece asilerin kendi yandaşlarını artırmaya çalıştıkları bir ortamda Saray'da aynı stratejiyi uygulayıp meşruiyetini korumaya çalışmıştır.

Şerif Mardin'e göre ise, *ayaklanmaların örgütlenmesini mümkün kalan şey, yeniçerilerin kendilerinin bir parçası olan "çarşı" ahalisini işe karıştırmalarından başka, onların modern zamanlarda olduğu gibi kışlarında hapsedilmemiş olmalarıdır* (Mardin, 1995: 115).

Patrona Halil isyanında asilerin yaptıkları ilk işlerden biri, adamlar gönderip, Yemiş iskelesi tarafındaki Baba Cafer, Rumeli Hisarı, Galata zindanı, Tersanede ve taş gemilerindeki mahpusları da salıvererek cemiyetlerini büyütme olmuştur (Altınay, 1973: 12.; Şem'dani-zade, C:1, 1976: 3; Danişmend, C:4, 1972: 18).

Lonca sisteminin katı disiplininden kaynaklanan sorunlardan dolayı büyük şehirlerin dış mahallelerinde kanun dışı yollardan yaşamaya ve çalışmaya mahkum bir yığın, Saray'a karşı girişilen şiddet hareketlerinde her an kullanılacak bir durumdaydı (Yerasimos, C:1, 1977: 498).

Ahmed Lütfi Efendi, Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra İstanbul'dan yirmi binden fazla işsiz güçsüzün memleketlerine gönderildiğini (Ahmed Lütfi Efendi, C:1, 1999: 108) söylemektedir. Bu da yeniçeri isyanlarında ayaktakımının oluşturduğu kalabalığı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Asiler davalarının haklı olduğunu ve kamuoyunun yanlarında olduğunu gösterebilmek için öncelikle topluluklarını çoğaltmaya çalışırlar. Böylece hem hükümet tarafından dikkate alınmaları ve isteklerini gerçekleştirmeleri kolaylaşır hem de dağıtılmaları güçleşir. Asilerin topluluklarını çoğaltmak için başvurdukları en pratik yol zindanlarda bulunan mahpusları salıvermektir. Bu şekilde peşlerinden rahatça gelebilecek bir güruhu elde etmiş olurlar. Öte yandan asilerin kalabalıklarını büyütme çalıştıkları isyanlar daha çok iktidarı elde etmeye çalışan küçük grupların tevessül ettikleri bir yöntemdir. Şehzade Selim, II. Selim, II. Osman ve II. Mustafa ile ilgili isyanlarda kamuoyunun büyük bölümü aynı düşüncede olduğundan ayaktakımı işe karıştırılmamış, fakat özellikle Sadrazamlara karşı girişilen isyanlarda askerinin küçük bir grubu isyan ettiği için cemiyetlerini büyütme için ayaktakımını yanlarına çekmek zorunda kalmışlardır. İsyan tertip edenlerin kurdukları ittifaklarını şöyle açıklamak mümkündür: Askeriler yani yönetici sınıf mensubu olan yeniçeri veya sipahilerin başını çektiği asiler öncelikle ulemayla ittifak kurarlar çoğunlukla ulemayla ittifak isyan başlamadan önce gerçekleştirilir. Ulema asilerin davalarının meşruiyeti için çok önemli olduğundan hayatiyeti açısından bunlarla ittifak

birinci sırada gelir. İsyân sonrasında başa geçecek hükümetin belirlenmesi için alternatif yönetici kadroyla bağlantılar genellikle Saray'ın Harem bölümü aracılığıyla gerçekleşir ve çoğu zaman Harem'in büyük etkisi vardır. Bundan sonra yapılacak iş zaten yeniçerilerle içli dışlı olan esnafî isyanın içine çekmektir. Geleceklerini böyle maceralara bağlayan ve hanlarda kalan bekar işsiz güçsüzleri ve mahkumları asiler güruhuna katmak da işten bile değildir.

6. İsyânların Sistem İçindeki Yeri

IV. Murad devrinde çıkan isyanda, isyancılar çok ileri gittiklerini düşünmüşler ve kendi güvenlikleri için padişahın da hal edilmesi gerektiğine karar vermişlerdi. Nitekim bu olay Mufassal Osmanlı Tarihinde şöyle anlatılmaktadır: “... zorbabaşular bir toplantı yaparak bu kadar iş karıştırdıktan sonra Sultan Murad tahtta kaldıkça kendilerine hakkı hayat olamayacağını hesaplayıp, Padişahı hal ederek şehzadelerden birini tahta geçirirlerse, hem Sultan Murad'dan kurtulmuş, hem de kendileri sayesinde tahta geçecek kimseyi memnun etmiş olacakları kararına vardılar fakat sipahilerin başı olan Rum Mehmet bu fikre yanaşmadı. Ve: “... daha fazla fesada teşebbüs ederse, alem ayak üzredir. Allah saklasın Devlet-i Osmaniye inkuraza yüz tutup herc-ü merc olur. Makul budur ki; bu mertbe ile iktifa oluna” demesinden dolayı aralarında anlaşmazlık çıkmış (Heyet, C:4, 1962: 1880) ve hal meselesi gündemden kalkmıştı. Bu isyanda görüldüğü gibi isyancılar hedeflerini gerçekleştirdikten sonra çok ileri gittikleri düşüncesine kapılıp, isyandan sonra mevcut padişahın intikam duygusuyla hareket edeceğini tahmin ettiklerinden kendi hayatlarını güvenceye almak için darbe girişiminde buldukları padişahı hal edip bu şekilde sorunu çözmeye yoluna giderler. Aslında bu tür darbeler padişahın kendisine değil sadaret makamına yani hükümete karşı yapılmaktadır. Yönetim elitine mensup grupların iktidara gelmek için kullandıkları bir yol olan isyanlar deyim yerinde ise padişahı hal etmek gibi yan etkileri de bünyesinde barındırır. Öte yandan, Padişahın tahttan indirilmesine karşı çıkan Sipahilerin başı Rum Mehmed'in ve yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa'nın IV. Murad'ın adamları olduğu yönündeki güçlü rivayetler, Padişahın Genç Osman'ın durumuna düşmemek için çok iyi bir istihbarat ağı kurduğunu da göstermektedir.

IV. Mehmed zamanında ocak ağalarının askerlerin maaşlarını ödemek için esnafa züyuf akçe verip karşılığında değerinden daha çok altın alıp aradaki farkı kendilerine ayırmak istemeleri üzerine çıkan isyanda ocak ağaları sancağ-ı şerif'in çıkarılması ile çok zor durumda kalmışlar ve içlerinden Samsoncu Ömer adında biri, yeniçeri ağası Kara Çavuş'a hitaben; “*Behey Sultanım! Ne durursuz? Ve ne oturursuz? Mademki padişahımız bizi birkaç tavaşiye değışti...Ve yeniçerilere şehirlinin evlerini yağmaya ruhsat verelim. Hepsi bizim tarafımıza dönerler. Sonra donanmaya ve hudut boylarına adamlar uçurup, bütün seferde olan yoldaşları bunda getürelim. Hüncarımız yalnız şehirli ile neye kadir olur?*” deyince Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, “*Bre Ömer! Bre Eşşek! Bu senin söylediğin söz nasıl sözdür? Sus! O çeşit türrahatı (saçma sapan sözü) ağzına alma. Birkaç günlük ömür için din ve devlete düşman ve kafirler gibi ihanet mi edelim? Ve cihan durdukça lanete siper olup, ocağımızın temeli yıkılıp, harap olmaya sebep ve illet mi olalım? Allaha hamd olsun müslümanız. Kavgamız devlet ve dünyaya aittir. Sözüümüz oldu ne güzel...Olmadı, emir Allahındır. Kazaya rıza...Önce beni, sonra sizi öldürürler. Bir can için devlete ve Allah'ın kullarına suikast layık mıdır?*” dedi (Naima Mustafa Efendi, C:5, 1969: 2165). Bu olayda, isyancıların her şeye rağmen devlete itaat fikrini koruduklarını, sistemi tamamen yok edebilecek davranışlardan kaçındıklarını ve oyunu kuralına göre oynama amacında olduklarını

gösterir. Ayrıca her şeyden önce isyancılar davalarının haklılığına ve toplumu bir tehlikeden kurtarmak için bu işe giriştiklerine kendilerini inandırdıkları için sonuçta hedefledikleri anarşi ortamı değil, eski idarenin yerine yenisini getirmektir.

Alemdar olayında, IV. Mustafa'nın idamı duyulduğunda yeniçerilerin, kim olsa padişahlık yapabileceği, gerekirse Esma Sultan'ın, Konya'daki Mevlevi Şeyhinin ya da Giraylar'dan birinin tahta oturtulabileceği yolunda görüşler öne sürdükleri söylenmişti (Kunt vd., C:3, 1997: s. 98; Ortaylı, 1983: 30-31). Bütün bunlar, yeniçeri ocağının patrimonyal anlamda, padişaha mutlak bağlılık ve itaatlerinin yok olmaya başladığını gösterir. Ocağın bu şekilde sarayla bağlarını koparmış olması sonunu hazırlaması anlamına gelmekteydi. Çünkü ocak bu haliyle hem yapılan reformlara karşı bir engel oluşturmakta hem de iktidar denkleminde saraya muhalif bir güç haline gelmiş olmaktaydı.

16. yüzyıla kadar sistem için olağanüstü, bu yüzyıldan sonra sistemin kendini devam ettirebilmesi ve işleyebilmesi açısından rutin bir girişim olarak nitelendirilebilecek olan isyanları iki şekilde izah etmek mümkündür: Kurdukları çıkar ilişkileri sonucu bir şekilde iktidarı ele geçiren hükümetlerin padişahı da kendi kontrollerine almalarıyla birlikte iktidara gelmeye çalışan diğer iktidar grupları için mevcut iktidarın başarısızlığını bahane ederek isyan yoluna başvurmak tek çare olarak görünmekteydi. Demokratik bir idare söz konusu olmadığı için başarısız hükümetlerin iktidarda kalma konusunda direnç göstermeleri, yönetim eliti içindeki diğer iktidar alternatiflerinin isyan yolunu tercih etmelerine sebep oluyordu. İsyanların sistem için olağanüstü olup olmadığını belirleyen diğer bir unsur da veraset usulünün değişmesidir. Özellikle III. Mehmed'den sonra şehzadelerin vali olarak taşraya gitme geleneğinin kaldırılması ve I. Ahmed'den sonra ekberiyet usulünün kabulüyle birlikte daha önce padişahın belirlenmesi konusunda yapılan mücadeleler, bu usulün konmasıyla birlikte iktidar mücadelesinin padişah belirlendikten sonra gerçekleşmesine sebep olmuştur. Böylelikle bu döneme kadar sistem için olağanüstü sayılan isyanlar bundan sonra rutin bir hale gelmiştir. İsyanlarla ilgili yapılan bir çalışmada incelenen 28 isyandan 20'sinde isyancıların isteklerinin yerine getirildiği ve geri kalan 8 isyanın da başarısızlıkla sonuçlandığı ayrıca başarısız isyan girişimlerinin yedisinin sipahiler birinin de yeniçeriler tarafından gerçekleştirildiği de dikkat edilmesi gereken bir husustur (Ayrıntı için bkz. Aslan, 2002: 223-316). Bu durum yeniçerilerin isyan konusunda sipahilerden çok daha iyi organize olduklarını göstermektedir. Başkentte, Osmanlı'nın kapıkulları arasında vuku bulan isyanlar sistem içindeki bir mücadeleyi yansıttığı için ılımlı karşılanmakta ve başarılı olanlar hemen kabul görmekteydi. İsyanlarda önemli olan asilerin yönetici elitten olmaları, ittifaklarını iyi kurmaları ve ulemayı yanlarına alarak kendilerini meşru gösterebilmeleri idi.

7. İsyan Sonrası Düzen

I. Edirne vak'asından sonra tahta oturan III. Ahmed bu vak'ayı tertip edenleri yavaş yavaş temizlemeyi daha uygun bulup, ihtilali yapanları teker teker birer bahaneyle ortadan kaldırmıştır (Uzunçarşılı, C:4, 1.Kısım, 1995: 41; Mustafa Nuri Paşa, C:3-4, 1992: s. 25).

Patrona Halil isyanı sona erdikten sonra asiler idarecilerle, aralarında hiç kimsenin isyana katıldığı için cezalandırılmayacağı konusunda bir uzlaşmaya varmışlardı (Hammer, C:7, Tarihsiz: 381). Asilerin bu şekilde hayatlarını güvenceye almak istemeleri isyandan sonra idareyi gene aynı yönetici sınıfa devretme

mecburiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu da zaten idarenin tamamen patrimonial bir şekilde yapılandırıldığı sistemde yönetime başka talep olmamasından doğan bir zorunluluktur.

Patrona Halil'in başını çektiği isyandan sonra tahta çıkan Sultan Mahmud cülus bahşisi dağıttı. Bu dağıtımdan sonra memnun olan askeri birlikler ayakta kımı ile kendi çıkarlarını karıştırmayı kestiler, dini bütün müslümanlar safında yer alarak Sancak-ı Şerif etrafından toplanmaya ve Şeyhülislam'ın fetvasına uyarak karışıklıkları uzatmak gayretindeki kişilerin üzerlerine yürümeye hazır olduklarını bildirdiler (Hammer, C:7, Tarihsiz: 380). İsyancı askerler amaçlarına ulaştıktan sonra ve maddi olarak da tatmin edildikten sonra isyanı sona erdirirler ve kendi çıkarları için kullandıkları ayak takımıyla ilgilerini keserler. Devlet adamları veya ulema kendi amaçlarını gerçekleştirmek için yeniçerileri nasıl kullanılıyorsa yeniçerilerin de kendi amaçlarına ulaşmak için başkentteki ayak takımını aynı şekilde kullandıkları söylenebilir. Ayak takımından kastedilen, başkentin işsiz, güçsüz ve mahkumlardan oluşan ve geleceği olmadığı için isyancıların peşinden kolaylıkla gidebilen insanlardır. Ayrıca davalarının şer'i olduğunu söyleyerek ikna ettikleri ve isyanda cemiyetlerini çoğaltmak için kullandıkları halk tabakalarıyla ilişkilerini isyan sona erdikten keserler.

Sultan Mahmud, Patrona'yı bir müddet idare etmeye çalıştı. Kendisine dolaylı yoldan rütbe teklif etti. O zaman Patrona, kıymet ve meziyetini kendisi de takdir ederek: "*Ömrümün ne suretle sona ereceğini bilmiyorum değilim. Şimdiye kadar, padişah tahta çıkaranlardan hiçbir kimse, yatağında ölmemiştir ki, ben öleceğim!...*" (Altınay, 1973: 143; Mustafa Nuri Paşa, C:3-4, 1992: 41) demesi de sistemin işleyişini göstermektedir. Görevleri sadece yönetim elitinin içinden birilerini iktidara getirmek olan isyancılar görevleri bittiğinde akibetlerinin ne olacağını da farkındadırlar.

Yeniçeriler, (III. Selim'in halinden sonra olduğu gibi), isyan hareketinden sonra meydana gelen hadiselerden dolayı ocağın mensuplarından hiç kimsenin sorumlu tutulamayacağı, yeniçerilerin de bir daha devlet işlerine karışmayacaklarına dair hüccet imzalatırlardı (Heyet, C:5, 1962: 2818). Görünüşe göre Ocak, hem de harp zamanında yaptığı bu işi içine sindirememiş, onun için de kendini sağlama almak için böyle bir belgeye ihtiyaç duymuş, bu arada bir daha böyle bir şey yapmayacağını da taahhüt etmiş oluyordu. Ne var ki, Osmanlı mutlakiyeti, padişahın mevkiini birilerine borçlu olmasını hiçbir vakit hazmedememiş, en kısa zamanda isyanla padişah değiştirenlerin başını yemekte kusur etmemiştir (Kunt vd., C:3, 1997: 92). II. Osman, Sultan İbrahim, II. Mustafa, III. Ahmed ve III. Selim'in hal'inden sonra bunlara karşı darbe yapanlar bir şekilde ve kısa sürede ortadan kaldırılmışlardır.

Ahmed Cevdet Paşa, III. Selim devrinde Nizam-ı Cedid karşıtlarının tahrikleri sonucu çıkan Kabakçı Mustafa isyanında boğaz yamaklarına yeniçeri ocağından ayaklanma şeklini göstermek için gizlice karakullukçular gönderildiğini (Ahmed Cevdet Paşa, C:4, 1993: 2073) söylemektedir. İsyana tecrübeleri oldukça fazla olan yeniçeriler bu isyanda amaç birliği ettikleri boğaz yamaklarına bu tecrübelerini aktarmışlardır.

Sonuç

İsyan mekanlarının Saray ve çevresini oluşturan çok dar bir bölgede kümelenmiş olması (iktidar mücadelesinin 3-4 kilometrekarelik bir alana münhasır kalması) iktidar mücadelesinin küçük bir yönetici zümre arasında geçtiğini ve halkın bu mücadeledeki rolünün mücadeleye girişenlerin taraftarını ve kalabalığını artırmaktan

ibaret olduğunu göstermektedir. İsyanlıların ayrıntılı plan yaptıkları, Alemdar vak'ası incelendiğinde somut olarak görülmektedir.

İsyanlar yönetim eliti içinde planlanmakta, isyan önderleri de bu zümre arasından özellikle kalabalıkları çoşturup yönlendirebilecek karizmatik kişilerden seçilmekteydi.

İsyanların çıkış sebepleri iktisadi, sosyal veya siyasi olduğu halde asiler bütün isyanlarda “şer ile davamız vardır” diyerek şeriatı bir meşruiyet aracı olarak kullanmak durumunda kalmışlardır. Ulema da bu meşruiyet aracının temsilcisi olması bakımından her zaman saygı görmüş ve desteğine ihtiyaç duyulmuştur.

Ulema asilerin davalarının meşruiyeti için çok önemli olduğundan hayatiyeti açısından bunlarla ittifak birinci sırada gelir. İsyan sonrasında başa geçecek hükümetin belirlenmesi için alternatif yönetici kadroyla bağlantılar genellikle Saray'ın Harem bölümü aracılığıyla gerçekleşir ve çoğu zaman Harem'in büyük etkisi vardır. Bundan sonra yapılacak iş zaten yeniçerilerle içli dışlı olan esnafı isyanın içine çekmektir.

Askerlerin çıkardığı isyanlar incelendiğinde yeniçerilerin isyan konusunda sipahilerden çok daha iyi organize oldukları söylenebilir. İsyanlar sistem içindeki bir mücadeleyi yansıttığı için ılımlı karşılanmakta ve başarılı olanlar hemen kabul görmekteydi.

İsyanla neyin amaçlandığı, iktidardan kimlerin uzaklaştırılacağı ve bunların yerine asiler tarafından kimlerin getirileceği, isyanın başarılı olabilmesi için hangi gruplarla beraber hareket edilmesi gerektiği, isyan sırasında nasıl bir yöntem uygulanacağı gibi konular, isyandan önce yapılan toplantılarda az çok belirlenir. Bununla beraber isyanın başarısında, asilerin öne sürdükleri zahiri sebebin halk tarafından kabul edilebilir olması, ortamın isyana elverişli olması ve isyanın zamanlaması da önemli etkenlerdendir.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. (1993), **Tarih-i Cevdet**. C:4, 5. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Ahmed Lütfi Efendi. (1999), **Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**. (Aktaran: Ahmet Hezarfen). C:1. İstanbul: Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları.
- AKDAĞ, Mustafa. (1999), **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**. C:2. Ankara: Barış Yayınları.
- ALTINAY, Ahmed Refik. (1973), **Lâle Devri**. 1. Bs., Baskıya Haz.: Haydar Ali Dirioz. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- ASLAN, Seyfettin. (2002), **Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Bölüşümüne Bir Bakış: Kapıkulu Ocağı ve İsyanları**. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- BERKES, Niyazi. (1978), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- ÇAMUROĞLU, Reha: (2001), **Son Yeniçeri**. 2. Bs. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- DANIŞMEND, İsmail Hami. (1971-1972), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**. C:2, 3, 4. İstanbul: Türkiye Yayınları.
- Evliya Çelebi. (1986), **Seyahatnâme**. C:3-4. İstanbul: Akide-Üçdal Neşriyat.
- HAMMER, Baron Joseph Von Purgstall. (Tarihsiz), **Büyük Osmanlı Tarihi**. C:4, 5, 6, 7. Yayına Haz.: Mümin Çevik-Erol Kılıç. İstanbul: Üçdal-İkra-Okusan.
- Heyet. (1962), **Mufassal Osmanlı Tarihi**. C:4, 5. İstanbul: Şehir, Tan, Baha, Güven Matbaası.

- KUNT, Metin, Suraiya Faroqhi, Hüseyin G. Yurdaydın, Ayla Ödekan, (1997). **Türkiye Tarihi**, C:3. İstanbul: Cem Yayınları.
- MANTRAN, Robert. (1990), **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**. Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan. C:1. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- MARDİN, Şerif. (1995), **Türk Modernleşmesi**. 4. Bs. Der.: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmed Halife. (1999), **Tarih-i Gilmani**. Sade.: Kamil Su. Ankara: K.B. Yayınları.
- MUMCU, Ahmet. (1985), **Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl**. 2. Bs. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa. (1992), **Netayic-ül Vukuat (Kurumlar ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)**. 3. Bs. C:1-2, 3-4.Sade.: Neşet Çağatay. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Naima Mustafa Efendi. (1967-1969), **Naima Tarihi**. C:1, 3, 4, 5, 6. Çev.: Zuhuri Danışman. Zuhuri İstanbul: Danışman Yayınları.
- ORTAYLI, İlber. (1983), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. İstanbul: Hil Yayınları.
- ÖZTUNA, Yılmaz. (1998). **Osmanlı Devleti Tarihi**. C:1. Ankara: K.B. Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet. (1999), **Bu Mülkün Sultanları**. 1. Bs. Oğlak İstanbul: Bilimsel Kitaplar.
- Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi. (1989), **Solakzade Tarihi**. C:2. Neş.: Vahid Çabuk,. Ankara: K.B. Yayınları.
- Şem'dani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi. (1976), **Mür'it-Tevarih**. Haz.: M. Münir Aktepe. C:1. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1995), **Osmanlı Tarihi** C:3 (1.Kısım), Ankara: T.T.K. Yayınları.
- _____. (1995), **Osmanlı Tarihi** C:4 (1. Kısım). Ankara: T.T.K. Yayınları.
- YERASİMOS, Stefanos. (1977), **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**. C:1. Türkçesi: Babür Kuzucu. İstanbul: Gözlem Yayınları.